

DEVLET YÖNETİMİNDE ADALETİN YERİ VE KLASİK TÜRK ŞİİRİNE YANSIMASI

Abdulahkim KOÇİN*

Özet

Devleti ayakta tutan adalettir. Bu yüzden devlet yönetimi ile ilgili yazılan kaynakların tamamında adalet konusu ağırlıklı olarak yer almış ve adalet mülkün temeli sayılmıştır. Klasik şiirimizde ve onu besleyen kaynaklarda da bu konuya büyük önem verilmiştir. 15. ve 16. yüzyıllarda yazılan şiirlerde genellikle hükümdarların uygulamaları alkışlanmış, adaletin yerine getirildiği belirtilmiş iken 17- 19. yüzyıllarda Osmanlı devletinde yaşanan sosyal, siyasal ve ekonomik bunalıma paralel olarak adalet sisteminde meydana gelen çürümeler üzerine klasik şiirimizde 15. ve 16. yüzyıllarda görülen övgü ve alkışlar yerini kısmen tenkide ve öfkeye bırakmıştır. Bu makalede klasik dönem şairlerinin şiirlerinden örnekler verilerek konuya bu tarz yaklaşımları incelenmiştir

Anahtar Sözcükler: Adalet, klasik şiir, devlet, yönetim

Giriş

Haksızlığa karşı tepki duymak, meydana gelen haksızlığı ortadan kaldırmaya çalışmak, insanlar arasında var olan ortak bir duygudur. Bu duygunun adı adalettir ve bu adalet duygusunun tatmin edilmesi, toplumda kabul edilen kuralların uygulanmasıyla mümkün olur. Aristoteles, Politika adlı eserinde adaletle vurgu yaparken şöyle der: *“Erdemsiz insan, varlıkların en vahşisi, en adalet bilmeyenidir... Adalet devletin orta direğidir; çünkü siyasal topluluğun temeli haktr ve hak neyin adaletli olduğuna karar vermenin ayrıacıdır”* (Tuncay, 1990, 10).

Genel anlamda Türk edebiyatına, özellikle de klasik Türk şiirine baktığımızda devleti yönetmenin bir sanat olduğu görüşünün öne çıktığını görürüz. Bilindiği üzere yeryüzünde devlet yönetme sanatını icra edenler hükümdarlardır ve onların da âdil olmaları beklenir. Orhan M. Çolak'ın belirttiği gibi (2003, 339), halkın yüzyıllar boyunca idarecilerden istediği tek şey adalet olmuştur. Âdil hükümdarlar zamanında rahat mutlu bir yaşam sürdüren halk, adaletten uzak zâlim hükümdarların yönetimlerinde ise, sıkıntı yaşamıştır. Bu durumu yakından gören düşünürler, şairler ve yazarlar, ideal bir hükümdarın ya da en uygun devlet yönetiminin nasıl olması gerektiğini gösteren siyasetnâme türü eserler kaleme alarak her fırsatta hükümdarlara, idarecilere adaletli davranmalarını, yürürlükteki kanunlara ve hukûka uymalarını tavsiye etmişler; devleti ayakta tutanın adalet olduğunu anlatmaya çalışmışlardır. Ancak bu durum siyasetnâmelerle sınırlı kalmamıştır. Genel anlamda klasik Türk şiiri ve bu şiirin beslediği kaynaklar da adalet mekanizmasına ruh vermişlerdir. Bu kaynakların başında Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şerifler gelir.

Bilindiği üzere devletler belli felsefi ilkelere göre yönetilirler. Klasik şiirimizin doğup geliştiği Osmanlı devletinin felsefi ilkeleri de genel anlamda İslami ilkelere dayanır ki, bu ilkeler ayet ve hadislerle ortaya konmuştur. Adaletle ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de yer alan ayetlerden bir-ikisinin anlamı şöyledir:

* Yard. Doç. Dr.; Zonguldak Karaelmas Üniv., Ereğli Eğitim Fakültesi, Öğretim Üyesi

“Muhakkak ki, Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder; çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor” Kur’an-ı Kerîm, Nahl sûresi (16):90 (Özek ve ark., 1993, 276).

“Allah size, mutlaka emanetleri ehli olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne kadar güzel öğütler veriyor! Şüphesiz Allah her şeyi iştirici, her şeyi görücüdür” Kur’an-ı Kerîm, Nisa sûresi (4):135 (Özek ve ark., 1993, 173).

“İşte onun için sen(tevhide) davet et ve emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Onların heveslerine uyma ve de ki: Ben Allah’ın indirdiği kitaba inandım ve aranızda adaleti gerçekleştirmekle emrolundum. Allah bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbinizdir. Bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleriniz de sizedir. Aramızda tartışılabilecek bir konu yoktur. Allah hepimizi bir araya toplar, dönüş de O’nadır” Kur’an-ı Kerîm, Şûrâ sûresi (42):15 (Özek ve ark., 1993, 483).

Yukarıda birinci sırada mealini verdiğimiz Nahl sûresinin 90. ayetinde görüldüğü üzere Allah genel anlamda kullarını, özel anlamda ise, hükümdarları adaletle ve ihsana çağırır. Aynı şekilde diğer âyetlerin meallerinde de yine görüldüğü üzere hak ve hukûkun korunması, insanlar arasında adaletle hükmedilmesi hususu, klasik şiirimize kaynaklık eden Kur’an-ı Kerîm’in titizlikle üzerinde durduğu prensiplerden biridir. Bu durum Hz. Peygamber’in hadisleriyle de pekiştirilmiştir. Bu hadislerden birikisini örnek olarak verebiliriz:

“Yedi kimseyi Allah Teâlâ kendi gölgesinden başka gölge bulunmayan kıyamet gününde, gölgesinde barındıracaktır. Bunlar, adaletli devlet reisi, Rabbine ibadet ederek yetişen genç...” (Kandemir ve ark., 2005, 37-38).

“Verdiği hükümlerde, ailesinin ve halkın yönetiminde adaletli davranan yöneticiler, kıyamet gününde Allah Teâlâ’nın yanında nurdan yüksek koltuklar üzerinde otururlar” (Kandemir ve ark., 2005, 40).

“Cennetlikler üç gruptur. Bunlar, adil ve başarılı devlet başkanı, yakınlarına ve müslümanlara karşı merhametli ve yufka yürekli olan kişi, ailesi kalabalık olduğu halde haram kazaçtan sakınıp kimseden bir şey istemeyen adamdır” (Kandemir ve ark., 2005, 43).

Adaletle ilgili olarak verilen bu ayet ve hadislere benzer daha pek örnek verilebilir. Ancak bir makale düzeyinde yapılan bu çalışmada bütün bunları zikretmemiz mümkün olmadığı gibi, gerekli de değildir. Kur’an-ı Kerîm âyetlerinden ve hadislerden bu şekilde alıntı yapmamızdaki amaç da klasik şiirimize kaynaklık eden bu iki güçlü kaynaktan adaletle nasıl vurgu yapıldığını, özellikle yöneticilerin, hükümdarların adaletin sağlanmasına nasıl me’mur kıldıklarını, hakkın sahibine verilmesinden ve hukûkun yerine getirilmesinden ne derecede sorumlu tutulduklarını tespit etmektir.

Klasik şiirimize baktığımızda bu hadislerden bazılarının anlamı kimi zaman şairlerimiz tarafından manzum olarak da verilmiştir. Bu durum, hadislerin şiirimize yansıması bakımından dikkat çekicidir. Söz konusu bu örneklerden biri Fuzulî’ye aittir. Fuzulî, *“Bir günlük adalet, kırk senelik ibadet gibidir”* (Karlığa/Çetiner, 1994, 1741) hadisinin, kaynağını tespit edemediğimiz farklı bir rivayetine telmihte bulunarak şöyle der:

*“Bir verâ ehli eğer kılsa ‘ibâdet yüz yıl
Saat-i ‘adlce vermez eser-i kurb-i Hüda” (Cunbur, 1969, 7)*

◆ **Abdülhakim Koçin**

Defterdar Sarı Mehmet Paşa da Fuzûlî gibi, yukarıda örnek olarak verdiğimiz hadisin yine farklı bir rivayetine telmihte bulunarak şöyle der:

“Hakim olan kimesne bir saat
Emr-i Hakk üzerine kim adalet ide
Ola mı bu sevâb-ı ‘âdil
Ki o yetmiş sene ibadet ide” (Uğur, 2001, 72)

Yukarıda verilen bu ayet ve hadisler ile bunların manzum meali niteliğindeki beyit ve dörtlüklerin yanı sıra konu olarak devlet yönetimini ele alan siyasetnâmele-
rin hemen tamamında da adalet konusuna vurgu yapılır. Bunlardan biri olan *Gülşen-
i Mülûk* adlı siyasetnâmede Zaifi, hükümdarın halka adaletle ya da faziletle hükmet-
mesini, onun Allah’ın birliğine inanmasının bir şartı olarak görür:

“Allah celle ve alâ hazretin şöyle yegâne bil ki, anı bî-nazîr bilmede nazîrîn ol-
maya ta ki, hak tevhidî yerine getürmüş olasın ve Allah Te’âlâ hazretini yegâne bil-
mek oldur ki, bendelerine iki işün birin idesün: Adl ya fazl.

‘Adl oldur kim sarîh-i hakka tabî’ oluben
Hayra hayr u şerre şerr ile cezasın idesün

Lik yavuzlara eylük eyülere her zaman
Eylük itsen cennet-i firdevs-i adne gidesün” (Zaifi, h.962, 165/b)

İslâmî dönem Türk edebiyatının elimizde bulunan en önemli eserlerinden bi-
ri olan, konu itibarıyla da ideal devlet, ideal hükümdar, ideal yasa ve ideal yönetim
biçimini ortaya koyan Kutadgu Bilig’ de doğru yasayı temsil eden “hükümdar” yer-
ne “bey”, “hükümdarlık” yerine “beylik” kelimelerinin kullanıldığını, adalet kavra-
masının ise, “doğru yasa” ve bu doğru yasayı “doğru yürütmek” şeklinde algılandığı-
nı görürüz:

“İdi edgü beglik takı edgürek
Törü ol anı tüz yortıgu kerek”

“Bey, beylik iyidir(fakat) daha iyisi yasadır(törü); onu düz(doğru) yürütmek
gerekir” (Dilaçar, 2003, 96).

Hükümdarın çıkardığı kanunların doğru olması ve kendisinin de zalim olma-
ması gerektiğini savunan Kutadgu Bilig yazarı Balasagunlu Yûsuf Has Hacip, bir baş-
ka beytinde de şöyle der:

“Törü tüz yortıgıl budunka köni
Künüñ edgü bolgay könilik küni”

“Yasa düzenle, halkı doğru yürüt ki günün iyi olsun doğruluk (kıyamet) gü-
nünde” (Dilaçar, 2003, 104).

Karahanlı Türkçesinin temel eserlerinden ve yine İslâmî dönem Türk edebiyatı-
nın ilk nümûnelerinden olan *Atâbetü’l-Hakâyık*’ta da adalet kavramına vurgu yap-
ılmış, ve eserin yazıldığı dönemde hükümdar olduğu anlaşılan Büyük Emir Mu-
hammed Dâd İspehsâlâr Bey’in sahip olduğu erdemler sayılırken bunlardan birinin
adalet olduğu şu şekilde dile getirilmiştir:

“Siyaset riyaset kıyaset kerem
Ziyadet ula ‘adl eşit uk munı” (Arat, 1992, 46)

“Siyaset, riyaset, kiyâset, kerem (ve bunlara) adaleti ekle; bunları işit ve anla”
(Arat, 1992, 84).

Klasik Türk Şiirinde Adalet

Mustafa İsen’in de belirttiği gibi, çok eski çağlardan beri güzel sanatlar, özellikle de şiir, yöneticileri övme görevi üstlenmiştir (İsen ve ark, 2002, 91). Ancak hükümdarlar doğruluktan, adaletten ayrılıp halka zulüm yapmaya başladıklarında ilk karşı çıkıp onları uyaranlar, halkı bu hususta bilinçlendirenler de yine onlar olmuşlardır.

“Ben gelmedim da’vî için benim işüm sevi için” diyen ve Türk edebiyatında ilk divan sahibi olan Yunus Emre bile adalet terazisinde bir eğrilik gördüğünde kadı olsun sultan olsun tenkit etmekten kaçınmamıştır:

“Eğriliği yaydan eğri doğrılığı okdan doğru
Bu şehir içinde doğru hem kadı hem sultan nedir” (Kurnaz, 1993, 262)

Çağının tanığı olan Yunus Emre’nin bu tenkitlerinden yeri geldiğinde sadece kadı ve sultanlar değil, haktan, adaletten ve insanî değerlerden uzaklaşan hocalar ve halk da nasibini alır:

“Peygamber yerine geçen hocalar
Bu halkun başına zahmetlü oldu
Tutulmaz oldu Peygamber hadisi
Halâyık cümle Hak’dan utlu oldu” (Kurnaz, 1993, 263)

Tasavvuftan önemli ölçüde etkilenen klasik Türk şiirine baktığımızda yeryüzündeki hükümdarlığın mutlak olmadığını, mutlak hükümdarlığın Allah’a ait olduğunu ve hakiki anlamda hükümdarın O olduğunu görürüz. Klasik şiirde vasıfları belirtilen hükümdarlar ise, “zıllu’llah”tır; Allah’ın yeryüzündeki gölgesidir. Bu sebeple yeryüzünde adaleti sağlamada birinci derecede hükümdar sorumludur. Klasik şiirin kurucularından sayılan Ahmed-i Dai bu hususu şu beyitle ortaya koyar:

“Çünkü zıllu’llâhi fi’l-arz oldu zâtı ‘adl ile
Hak aña tefvîz idüpdür hükm ile ferman bugün” (Özmen, 2001, 10)

Ahmed-i Daî, bir başka beytinde de virâneleri adaletle ma’mûr edenlerin gizli hazineyi bulacağını ve cihan mülküne hükümdar olacağını söyler:

“Şâh olur mülk-i cihâna bulur ol genc-i nihân
Her ki ma’mûr ide ol ‘adl ile virâneleri” (Özmen, 2001, 226)

Daî, kazanılan zaferlerin de adaletle alakalı olduğunu düşünür. Ona göre döneminin hükümdarı adaletle hükmettiği için ordusu hangi yana azm ederse Allah’ın yardımı ona yoldaş olur:

“Kankı yana kim ‘azm ide bu leşker-i mansûr nusret ana yoldaş ola
Çün ‘adl iledür devletiñ nâm u nişânı te’yid-i Hudâ’dan” (Özmen, 2001, 6)

Cem Sultan ise babası Fatih Sultan Mehmed için yazdığı kasidede, babasının adaletle çok büyük önem verdiğini, bu yüzden bütün dünyanın şen olduğunu, hiç kimsenin kimseye zulüm etmediğini belirtir:

◆ **Abdülhakim Koçin**

“Cihân ‘adli-y-ile hurremdür anuñ
Zemân lutfi-y-ile bî-gamdur anuñ

Şu resme ‘adl ider kim hîç merdüm
İdemez kimseye hergiz tazallüm” (Okur Meriç, 1997, 397)

Cem Sultan, yine babası Fatih Sultan Mehmed için yazdığı bir başka kasidesinde onun adalete verdiği önemi şu şekilde açıklar:

“Fikr-i ferâsetünle mülkün sarâyı ma’mûr
Dest-i adaletüñle devlet esâsı muhkem” (Okur Meriç, 1997, 303)

Fatih döneminde yaşayan ve onun dönemindeki adalete şahitlik eden bir başka şair klasik Türk şiirinin en önemli isimlerinden biri olan Ahmet Paşa’dır. O, dönemin hükümdarı Fatih Sultan Mehmet için yazdığı bir kasidede güneş doğunca yıldızların kaybolması olayını onun adaleti devrinde güneşin peştemalsiz suya girmesi durumunda yıldızların gözlerini yumduğu şeklinde düşünerek adalete vurgu yapar. Ahmet Paşa’ya göre Fatih Sultan Mehmet zamanında adalet ya da bir başka ifade ile asayiş o kadar sağlanmıştı ki, gözler bile günah işlemekten kaçınmaktadır:

“Ahd-i ‘adlünden yumarlar cümle ılduzlar gözün
Girdüğince çeşme-i kâfûra bî-mîzer güneş” (Alpaslan, 1987, 34)

Buna benzer bir ifade biçimi 16. yüzyıl şairlerinden Hayâlî Bey’de de görülür. Hayâlî Bey de Sultân Süleymân’a yazdığı bir kasidede kendisinin adaletli hükümranlığında bir kurdun bir koyunu çobansız bulması durumunda bile zarar vermeyeceğini, pençelerini ancak onun tüylerini taramak için kullanacağını belirtir:

“Gûsfendi adlin eyyamında bulsa bî-çoban
Şâne eyler müyuna ser-pençesin gürg-i gurrîn” (Tarlan, 1992, 62)

Klasik şiirimizin dikkate değer isimlerinden olan Usulî de kâmil insanların, adalette hükmeden yöneticileri meyvalı ağaca benzettiğini söyler. Öyle ki, sayesinde hoş geçindikleri halde kendisini taşıyan insanlara bile lutufta bulunurlar:

“Bazı kâmiller kelâm edip buyurmuşlar hemân
Adil olan beglere benzer dıraht-ı mîvedâr

Halk-ı ‘âlem sâyesinde hoş geçip yer ni’metin
Kendiye taş atana lutf u kerem eyler nisâr” (İsen, 1990, 68)

Daha çok lirik bir şair olarak şöhret bulan Fuzûlî de adalet kavramına sık sık vurgu yapar. Kanunî’nin 941(30 Kasım 1534)’de Bağdad’ı savaşız feth etmesi üzerine

“Geldi burc-i evliyaya pâdişâh-ı nâmdar” mısraıyla tarih düşüren Fuzûlî (Mazıoğlu, 1997, 242), Bağdat’ta sağlanan adaleti şu mısralarla dile getirir:

“Sevâd-ı buk’a-i Bağdâd çeşm-i heft kişverdür
Çerâğ-ı merdümü nûr-i ‘adaletden münevverdür

Kamu etrafına âb-ı hayât-ı ‘adldür cârî
Cemî’-i ehline tevfik-i cem’iyyet müyesserdür” (Cunbur, 1969, 6)

Bu beyitlerle dönemin hükümdarını alkışlayan Fuzûlî'nin meşhur *Şikayetname'si* (Karahana, 1948) ise döneminin sosyal olaylarını tenkit etmekten ziyade kendisinin yaşadığı olumsuz bir hadisenin yankısı olarak kabul edilmelidir.

Bilindiği gibi, Allah'ın isimlerinden biri Âdil'dir. Bu sebeple de hükümdarlar da ilk aranan özellik bu olmuştur. Çünkü Âdil olan Allah tarafından kendilerine saltanat tacının verilmesi, dünyaya adaletli bir düzen getirmeleri, yaratılanlara adaletle hükmetmeleri sebebiyledir. Fuzûlî bu hususu şu şekilde dile getirir:

*"Nazm-ı dünya sebebi saltanat-ı 'âdildir
A'del-i hulkını Hak nâzım-ı eşya eyler"* (Cunbur, 1969, 6)

Fuzûlî'ye göre 'adalet makbul bir ibadettir ve bu ibadeti yerine getiren, dünyaya adaletle nizam verenin bu davranışı karşılıksız kalmaz; âdil olan Allah, böyle bir hükümdarın kadrini mutlaka arttırır: "Adl bir makbul taatdur ki kalmaz ecrsüz'Adilün elbetde kadrin artturur Perverdigâr" (Cunbur, 1969, 7)

16. yüzyıldan sonra yazılan özellikle siyasetnâme türü eserlerde sık sık adaletin sağlanamayışından şikâyet edilir. Söz konusu bu tarz siyasetnamelerden biri Koçibey Risalesi'dir. Koçibey'in ifadesine göre adalet mekanizmasının bozulmaya başlaması, *Kunûn-ı Kadîm'e* ilk muhalefet, Kanûnî'nin son döneminde başlar (Arslantürk, 1989, 100). Ancak bu durum, karşılaştığı en ufak bir yanlış, en sert üslûpla hicveden Nef'î'nin şiirine pek yansımaz. O, döneminin hükümdarı Sultan IV.Murad'ın Edirne'ye gelişini alkışlarken adaletine vurgu yapar:

*"Merhaba ey pâdişâh-ı 'âdil ü 'âlî-nejâd
Oldı teşrifüñle şehri Edrene reşk-i bilâd"* (Ocak, 1991, 10)

Nef'î'nin yaşadığı dönemde hükümdarların sağladığı adalet sebebiyle kurdun, arslanın, şahin ve akbaba gibi vahşi, yırtıcı hayvanların huyu da değişmiştir. İsmail Ünver'in "*Övgü ve Yergi Şairi Nef'î*" adlı makalesinde örnek olarak verdiği şu beyitler bu hususu gözler önüne serer:

*"Her memleket ki adli mürebbî ola aña
Ab u hevâsı gürge hisâl-i şubân virür*

*-
Ger olsa şâmil-i ahvâl-i murgân-ı hevâ adli
İderdi kebk-i ra'nâ çeşm-i şâhîn üzre reftârı*

*-
Ol kadar âsüde âlem sâye-i adlinde kim
Hâbgâh eyler gazâle pehlu-yi şîr-i neri*

*-
Ger olsa intizâm-ı hükm-i adli âleme sârî
Olurdı mâde-âhtûyile şîr-i ner zen ü şehver*

*-
Ger olsa feyz-i hükm-i adl ü dâdî âleme şâmil
İderdi beççe-i kebk-i derî şehbâz ile bâzî"* (Ünver, 1991, 48)

Nef'î'nin bu tarz söyleyişlerine çağdaşı Şeyhülislâm Bahâyî Efendi'nin şiirlerinde de sıklıkla rastlarız. Bahâyî'nin ifadesine göre, yıkık dökük bir saraya benzeyen bu dünyayı adaletiyle imar eden dönemin hükümdarı Murad Han zamanında onun adalet fermanını koluna takan bir karıncanın pençesi, panter ve kaplanın pençesini burardı:

◆ **Abdulkâkim Koçin**

*“Hudâygân-ı cihân Hân Murad kim ‘adli
Serây-ı köhne-i dünyâyı eyledi ma‘mûr*

*Eğer ki nüsha-i adlin edeydi bâzû-bend
Burardı pençe-i kebr ü pelengi pençe-i mûr”* (Tolasa, 1979, 46)

Ne var ki, XVII.yüzyılda durum bu şekilde değildir. Altı cilt halinde yazılan Naima tarihinde de belirtildiği üzere (Arslantürk, 1989), bu yüzyıl Osmanlı devletinin iç ve dış darbelerle siyasi ve ekonomik açıdan olduğu gibi, adalet sisteminde de sıkıntılarının yaşandığı bir dönemdir. Bu yüzden böyle bir dönemde klasik şiirimizde bu tür beyitlerin yer alması, Nef‘î, Şeyhülislâm Bahâyî gibi şairlerin, dönemin hükümdarlarını bu şekilde övmeleri, onların yeryüzünde fitne ve fesadı ortadan tamamen kaldırdıklarını ve adaleti sağladıklarını söylemeleri, İsmail Ünver’in de belirttiği gibi (Ünver, 1991, 49), ancak bir temenni olarak değerlendirilebilir. Nitekim, divan katipliği, ordu-yı hümayun kadılığı yapmış olan Veysi’nin şiirlerinde bu durum gözler önüne serilmektedir. Devletin gidişatından memnun olmayan Veysi, dönemin hükümdarı I.Ahmet’e sunduğu kasidede Osmanlı devletinin başkenti İstanbul’da yaşayan halka,

*“Eyâ ey kavm-i İstânbûl bilüñ tahkik oluñ âgâh
İrişür nâ-gehân bir gün size kahr-ile hısmullah”* (Kut Alpay, 1989, 171)

biçiminde seslendikten sonra halkın, kadınların ve mahkemelerin bozuk, içler acısı durumunu, yaşanan adaletsizliği sert bir biçimde tenkit eder:

*“Yetîme şefkat itmezsiz alursuz göz göre mâlın
Degül mi hâzır u nâzır buna râzî mıdır Allâh*

*Ne şer‘ullâha tâbî’siz ne hod kânûna kâ’ilsiz
Cihânı dürlü bid’atle fenâya virdiñüz vallâh*

...
*Kuzât ahvâlini dirseñ ne mümkündür beyân itmek
Eger hasmuñ ise kâzî endi yarıcuñ Allâh*

*Kurup bir dâm-ı tezvîri dimişler mahkeme adın
Kanı seccâde-i Ahmed kanı ahkâm-ı şer‘ullâh”* (Kut Alpay, 1989, 171)

Daha sonraki beyitlerde layık olmayanların devletin kritik makamlarına getirildiğini, dürüst olanlara şüphe ile bakıldığını, bu yüzden I.Ahmed’e vezirlere itimat etmemesi gerektiğini önerir ve adaletle hükmetmesi durumunda Allah’ın onu hatalardan koruyacağını söyler:

*“Nedendür böyle hâ’inler emânet sâhibi olmak
‘Aceb hiç ehl-i İslâm’da bulunmaz mı emînu’llâh
Hudâ saklar hatâlardan ‘adalet eyleyen şâhi
Ve hem dünyâ ve ‘ukbâda olurlar fi-emânillâh
Vezîre i’timâd itme benüm devletlü hünkârum
Olardur düşmeni dîñüñ olardur devlete bed-h‘âh”* (Kut Alpay, 1989, 172)

Onun tenkit oklarından, adalet sisteminin bozulmasında payı olan paşalar, ağalar, subaşlar, kazaskerler gibi hemen bütün meslek mensupları nasibini alır:

*“Bozulmasına dünyânuñ sebab paşalar ağalar
Fesâd u fitneye bâ’is bulardur şübhesüz vallah*

*Cihânda hırsız u hem yankesici kim durur dirseñ
'Ases başı ile tahkik subaşıdır inan billah*

Bulardan dahi azlemdir efendüm kâzi'askerler
Cihânı irtişâ birle harâba virdiler vallah" (Kut Alpay, 1989, 173)

Ancak bütün bunlardan birinci derecede sorumlu olan hükümdardır ve balık baştan kokar. Fesadın başı malum olduğuna göre hükümdar bunu temizlemek ve adaleti sağlamak zorundadır. Onun cedd-i Süleymanlar bu mülkü ona emanet etmişlerdir. Bugün adalet ederse yarın makamı "*zill-ı arşullâh*" olur:

*"Balık başdan kokar dirler fesâduñ başı ma'lûmdur
Ne kâdir kimse bir nutka diye hâzâ Kitâbullâh ...*

Süleymânlar gelüp gitdi nice bu fânî dünyâyâ
Kanı cedd-i 'izâmuñ pes kime kaldı bu mülküllâh

Bugün 'adl eyleyüp halka iderseñ *lutf u ihsânı
Yüzüñ ağ olisar yarın makâmuñ zill-ı arşullah*" (Kut Alpay, 1989, 173)

Nef'î'nin I.Ahmet'e sunduğu kasideden onun adaletini övmekle birlikte onun yerine geçen Sultan Osman'ın cülusu sebebiyle yazdığı kasidede ondan söz etmeyip, "Süleyman"ı anması, yukarıda belirttiğimiz "Kanun-i Kadim"e dönülmesini tavsiye eden siyasetnamelerle paralellik arz ettiği gibi, Veysî'nin bu görüşlerine de uygun düşmektedir:

*"Süleymân gibi çıhsun tahta her gün adl ü dâd etsün
Pür olsun arsa-ı mahşer gibi meydân-ı dîvânı"* (Bilgegil, 1989, 227)

Bu yüzyıla tanıklık eden Nâbî'nin şiirlerinde de dönemin bozuk sosyal ve siyasal durmunu, adalet ve hukûk anlayışını rahatlıkla görebilmekteyiz. İçinde yaşadığı toplumun iç yüzünü bütün detaylarıyla göz önüne serer ve sabah-akşam fakirlerin göz yaşının gıda olduğu bir devlete lanetler yağdırır; bu göz yaşı selinin er-geç devletini yıkacağını belirtir:

*"La'net ol devlete kim ola gîdâ
Eşk-i çeşm-i fukarâ subh u mesâ*

...

*Seyl olur eşk-i ter-i mazlûmân
Devlet ü ömrünü eyler virân"* (Diriöz, 1994, 416-417)

Devlet ve saltanatın Allah'ın emaneti olduğunu, devleti yönetmenin ilim ve akılla mümkün olabileceğini belirten Nabi, aşağıdaki beyitlerde adaletin sağlanmasından ikinci derecede sorumlu olan vezirlerle birlikte onları bu makama getiren hükümdarları da tenkit eder:

*"Kişver ü saltanat Allâh'ın emânetleridür
Kâbil-i emr gerek ola diyânetde 'alem*

*'İlm ile 'akl iledür maslahat-i devlet ü dîn
Gör ne buyurdu hadisinde Rasûl-i Ekrem*

....

*Devleti eylediler böyle perîşân cühelâ
Nice teklîf olunur gürge mürâ'at-i ganem*

◆ **Abdülhakim Koçin**

Vüzerâ olmayacak 'âlim ü 'âkil olamaz
Mülk ma'mûr mebânî-i hilâfet muhkem" (Diriöz,1994, 400-401)

Senelerce padişahların, sadrazam ve vezirlerin sohbetlerinde bulunan Nâbî'nin bu samimi tenkitlerinden, yukarıda belirtildiği gibi adalet sisteminin bozulmasına neden olan, yardım eden hatta sessiz kalanlar bile nasibini alır. Ancak onun asıl hedefi, hükümdarlar, sadrazam, vezir, şeyhülislâm, vâli, hâkim ve kâdılardır. Çünkü bunlar, alemin düzenini sağlamadan sorumlu "nizam-ı âlem" dirler:

"Nâmu fermana nizâm-ı 'âlem
'Alemüñ nazmın eder kendi 'adem" (Diriöz, 1994, 406)

Ne var ki, bu beyitte de belirtildiği gibi, düzenin bozulmasına sebep olanlar asıl bunlardır. Meselâ bu zümreden olan hakimlerin aradıkları tek şey akçedir. İlmi, irfanı, merhameti, imanı kimse dikkate almaz; alıcı kuş gibi rüşvet peşindedirler, sadece almak isterler:

"Akçadur matlabı hep hükkâmın
Neylesün merhametin îmânun

Yarayan anlara rüşvetle yarar
'İlm ü 'îrfân u salâhı kim arar

Alıcı kuş gibi hükkâm-i zamân
Almak ister ne iyidür ne yamân" (Diriöz, 1994, 411)

Hukûkun yerine getirilmesi ile görevli olan kadıların halka ettiklerini haşere bile yapamaz. Bunlar, adaleti sağlamaları gerekirken adaleti ortadan kaldırıp, "rüşvet" in adını "mahsul" olarak değiştirmişlerdir. Ne yazık ki, yüce hukukun ipi zalimlerin elindedir ve bunlar, hakkı rüşvet, dini mal karşılığında satmaktadırlar:

"Hâdim-i şer' iken amma ki kuzât
Etmez etdikleri zulmü haşerât

...

Rüşvetün adını koymuş mahsûl
Kim ola etmeye mahsûlü kabûl

...

Zaleme destine düşdü hayfâ
Şimdi ser-rişte-i şer'-i garâ

Hakk'ı ibtâl edesin rüşvet için
Dîni mâle veresin devlet için" (Diriöz, 1994, 421)

Bu tür uygulamaları halka reva gören kadıların yanı sıra bunların "buyruldu" fermanıyla ülkenin farklı bölgelerine dağılan ağa ve paşaların yaptıkları da bu uygulamalardan farklı değildir:

"Ağalar zâlim ü âc ü 'uryân
Vermede her biri mâl almada cân

Kanda **buyruldu** ile etse şitâb
Vardığı karyenün ahvâli harâb

...

*Karye halkını komaz takrîre
Bend eder bulduğunu zencîre*” (Diriöz, 1994, 406)

Bütün bu sıkıntılar, devlet idaresinin şer’a(hukûka), kanuna uygun olmamasından kaynaklanmaktadır. Çünkü hukûk olduğu zaman herkes malından, yerinden emin olur, kimse kimseyi soymaz. Zulüm olmadığı için de re’aya isyan etmez:

*“Mâl ü câhından olur herkes emîn
Hasm yok şer’de k’ola gam-gîn*

*Şer’de kimseyi soymaz ‘uryân
Zulm yok k’ede re’âyâ ‘isyân*” (Diriöz, 1994, 409)

Ancak adaletin sağlanmadığı bir yerde halk durmaz ve adaletsiz bir saltanatın sağlam olması da mümkün değildir:

*“Olmasa ‘adl re’âyâ durmaz
‘Adlsiz çetr-i ikâmet kurmaz
‘Addür asl-i nizâm-i ‘âlem
‘Adlsiz saltanat olmaz muhkem*” (Diriöz, 1994, 410)

Dönemini bu şekilde resm eden Nâbî, adaletin sağlanacağından da umutsuzdur. Çünkü halk buna layık değildir:

*“Pâyende kalur niyet eden bî-dâdı
Tez zâ’il olur dâda uran bünyâdı
Halkun harekâtı cezb-i zulm etmededür
Yok hâkim-i ‘adle ‘asrun isti’dâdı*” (Diriöz, 1994, 422)

Nâbî’den çok sonra gelen Ziya Paşa da aşağıdaki beyitte buna yakın bir ifade kullanmaktadır. Allah’ın bir millete mutluluğu takdir etmesi, onu layık görmesi durumunda yönetimi âdil birine vereceğini belirtir:

*“Bir milletin olunca mukadder sa’âdeti
Bir ‘âdile müfevviz eder Hak hükûmeti*” (Bilgegil, 1989, 280)

XVIII ve XIX. Yüzyıllarda yazılan siyasetnâme vb. eserlerde de buna paralel tenkitler yapılmış ve Osmanlı devletinde Kanunî Sultân Süleymân’ın saltanatının son dönemlerinde baş gösteren siyasî ve ekonomik bunalım, merkez ve taşra teşkilatlarındaki çözümler, adalet sisteminin bozulması bu yüzyıllarda artarak devam etmiştir. Bu yüzden XV. ve XVI. yüzyıllardaki düzenin yeniden sağlanması ve adaletin yeniden tesisi için “Kanun-ı Kadîm’e dönülmesini tavsiye eden eserlerin yanı sıra yeni bir bakış açısıyla 1730 yılında kaleme alınıp, I. Mahmud’a sunulan ve ağırlıklı olarak kanunların tatbik edilmemesi, bilgiye ve bilim adamlarına önem verilmemesi, yolsuzluk ve bilgisizliğin artması gibi konulara dikkat çekilen İbrahim Müteferrika’nın Usulü’l-Hikem fi-Nizâmi’l-Ümem (Şen, 1995) gibi eserlere, bu amaçla yazılan layıhalara bu yüzyıllarda daha sık rastlanmaktadır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sadrazamların padişahlara zaman zaman verdikleri layıhalarda adaletle vurgu yapılmış, adalet sisteminin kuvvetlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Nitekim Sadrazam Sait Paşa 1879’da II. Abdülhamid’e verdiği layıhada şöyle der:

“Devletin gerilemesi, adaletin uygulanmasındaki gevşeklikten ileri gelmiştir. Hıristiyan teba’ası arasındaki hoşnutsuzluk da aynı sebeptendir... Haricinin müdahaleleri de yine adaletsizliktir. Teba’asının hoşnutsuzluğunu ortadan kaldırmak adalet ile mümkündür” (Taneri, 1981, 229).

Ancak yazılan bütün bu şiirlere, siyasetnâme ve layihalara rağmen yine de gerekli tedbirler alınmamış, gelişen dünyaya ayak uydurulamamış ve malum son kaçınılmaz hale gelmiştir. Bunun doğal sonucu olarak da klasik Türk şiirinde tenkitler bu gelişmelere paralel olarak artmış, üslûp değişmiştir.

Bazı Hükümdar Şairlerin Şiirlerinde Adalet

Yukarıda adalet kavramıyla ilgili olarak verilen örnekler ve değerlendirmelere bakılacak olursa bunların tamamının adaletin tesisinden birinci derecede sorumlu olan hükümdarlar ve uygulamaları hakkında olduğu görülür. Ancak bilindiği üzere klasik şiirimizin usta isimleri arasında pek çok hükümdar ismi de bulunmaktadır. Bunlar da yazdıkları şiirlerde zaman zaman adalet kavramına vurgu yapmışlardır. Bunlardan biri olan Orhan Gazi daha sonra yerine geçecek olan I. Murad’a adaletle ilgili olarak şu tavsiyelerde bulunur:

“Zuhûr-ı dîni dâim nasb-ı ‘ayn et
Vücûdın hil’atin ‘adl ile zeyn et

Re’âyâ hıfzına sa’y et hemîşe
Şerî’at etba’ına eyle pîşe

Resûlullâh şer’in pîşvâ kıl
Mu’in-i dîn olup nasb-ı livâ kıl

Çü istiklâl buldun saltanatda
‘Adalet eyle dâim memleketde” (İsen/Bilkan, 1997, 37-38)

Osmanlı devletinin en kudretli hükümdarı olan Kanunî Sultân Süleyman’ın adalet konusundaki uyarısı ise kendisinedir. O aşağıdaki beyitte kendi şahsına hitap ederek, “Bugün adaletle hükmetmeye çalış ki, cihan halkı yarın seni hayırla ansın” der:

“Cehd eyle vü dürîş eyle bugün ‘adl ile sen dâd
Ferda seni hayr ile kıla halk-ı cihân yâd” (Ak, 1987, 814)

Kanûnî Sultân Süleymân bir diğer beytinde de yine kendine hitap ederek, “Dünyayı şeriat (hukûk) nuruyla aydınlatmasan bu cihanı baştan başa zulüm ve da-lâlet kaplardı” der:

“İtmesen nûr-ı şerî’atle münevver âlemi
Tutar idi bu cihânı ser-te-ser zulm ü dalâl” (Ak, 1987, 44)

Aşağıdaki beyitte ise, gönlüne yönelerek “Eğer adaletle hükmetmezsen iki ci-handa da mahrum olursun” der:

“Şâh olup ey dil eger kılmayasın adl ile dâd
İki âlemde mukarrer olusarsın nâ-murâd” (İsen/Bilkan, 1997, 132)

“Adnî” mahlasıyla şiirler yazan III. Mehmed de kendi yönetim anlayışını şu şekilde dile getirir:

“Yokdurur zulme rızamız ‘adle biz mailleriz
Gözleriz Hakkın rızasın emrine kailleriz” (İsen/Bilkan, 1997, 49)

Klasik Şiirde Adalet Konusundaki Model İsimler:

İdeal insan veya ideal toplum oluşturma gayretinde olan şairler, kimi zaman adaletiyle meşhur olmuş tarihi isimleri örnek göstererek hükümdarların bu isimleri model seçmelerini tavsiye etmişlerdir. Bu model isimlerden öne çıkanlardan biri Hz. Ömer, bir diğeri ise Nüşinrevân (ya da Nüşirvân)’dır.

1)Hz. Ömer:

Ahmed-i Daî'nin aşağıdaki beytinde görüldüğü gibi, adalette model alınan isimlerin başında ilk dört halifeden biri olan Hz. Ömer yer almaktadır:

“Sıdk ile Sıddık olupdur ‘adl ü dâd içre ‘Ömer
Ol ‘Ali heybetlü sultan ibni ‘Osmân devridür” (Özmen, 2001, 45)

Kardeşi II.Bayezid’le girdiği mücadeleden mağlup çıkınca Rumeli’ye geçmek ümidiyle şövalyelerin desteğinde Rodos’a, oradan da vatan toprağına bir daha dönmemek üzere ayrılan ve 13 yıl süren sıkıntı dolu bir esaretten sonra Fransa’da vefat eden Cem Sultan da kültür ve edebiyat tarihimizde adaletin temsilcisi olarak anılan Hz. Ömer’i şu şekilde tanımlar:

“Adalet burcınun hurşid ü mâhı
Hilâfet mülketinün pâdişâhı

Sirâc-ı dîn ü millet zeyn-i mihrâb
Şeh-i dîn ya ‘ni ‘Ömer ibn-i Hattâb

...

Aña ‘adl ü diyânet olmuş-ıdı iş
Hemîşe eyle kılurdı o cünbiş” (Okur Meriç, 1997, 286)

Ahmed-i Daî ve Cem Sultan gibi, Nazim de adaleti sağlamada Hz. Ömer’i döneminin hükümdarına bir model olarak sunar ve şöyle der:

“Kasr-ı şer’inde Ebûbekr u Ömer ol şâhın
Dahı Osman u Ali oldular erkân-ı binâ

Biri sıdk ile biri adl ile bî-hemtâdır
Biri hilm ile biri ilm ile ferd u yektâ” (Levend, 1984, 79)

Dönemin hükümdarı ile Hz. Ömer arasında bir benzerlik kuran klasik dönem şairlerimizden bir diğeri ise Nefî’dir. Nefî, döneminin hükümdarı I. Ahmed’e yazdığı bir kasidede onu adalette Hz. Ömer’e benzetir:

“Ol hudâvend-i Ömer-adl ü Alî-sîret kim
Buldı zâtıyla şeref silsile-i Osmânî” (Ünver, 1991, 47)

Nefî, döneminin hükümdarı IV.Murad’a yazdığı bir kasidenin şu beytinde de yine döneminin hükümdarının adaleti sağlamadaki titizliğine işarette bulunur ve onu adâlette Hz. Ömer’e benzetir:

“Dâd-güster dâverâ şahenşehâ dîn-perverâ
Ey hudâvend-i ömer-adl ü ebû Bekr-i’tikâd” (Ünver, 1991, 48)

2)Nûşîrevân:

Klasik şiirimizde adalette model olarak gösterilen bir diğer tarihî isim ise, Nûşîrevân'dır. Kaynaklarda kimi zaman Nûşîrvân ya da Nûşîrevân olarak da geçen bu hükümdar, İran'ın Sasanî sülâlesinden olup, M.S. 531 ilâ 579 yıllarında hükümdarlık yapmıştır. Hz. Peygamber'in doğumundan sekiz yıl sonra ölen Nûşîrevân adaleti, yaptırdığı saraylar ve bu sarayların tâklarıyla ün kazanmıştır (Tökel, 2000, 242-247). Klasik şiirimizde de bu özellikleriyle konu edinilmiştir. Adaletin önemine vurgu yapmak amacıyla kendisinden söz eden şairlerimizden biri Ahmet Paşa'dır. O, Nûşîrevân'ın, adalet istemeye gelen birinin kapıcıya bile ihtiyaç duymadan kendisini haberdar etmesi için pek çok zil bağlayarak aşağıya sarkıttığı zincire telmihen şöyle der:

*"Gûyiya Nûşîrevân-ı subhdur kim 'adl için
Lâciverdî kubbeye zencîr-i zer asar güneş"* (Karabey, 1999, 40)

Yukarıdaki beyitte Ahmet Paşa güneşi Nûşîrevân'a, ışınlarını da onun adaleti yerine getirmek için astırdığı zincire benzetirken aşağıdaki beyitte ise, döneminin hükümdarını adaleti bakımından Nûşîrevân ile karşılaştırıp onu Nûşîrevân'dan üstün görür:

*"Adli hikâyetin nice tahrir idem k'anuñ
Kim izi tozu efser-i Nûşîrevân imiş"* (Tarlan, 1992, 85)

Klasik şiirimizde hükümdar ne kadar adil olursa olsun Hz. Ömer ile karşılaştırıldığında hiçbir şekilde Hz. Ömer'den üstün tutulmaz; olsa olsa onun gibi olur. Bu husus klasik şairlerimizin hassasiyetlerini göstermesi bakımından önemlidir. Ahmet Paşa'nın çağdaşı Şeyhi de aynı şekilde Nûşîrevân'ın adaletine atıfta bulunup, döneminin Osmanlı hükümdarını ondan üstün görür:

*"Cûd u kerem mahalline Hâtem ne yerdedir
Adl u hikem serâyına Nûşîrevân kanı"* (İsen/Kurnaz, 1990, 92)

Klasik şiirimizde Kisra lakabıyla da anılan Nûşîrevân'ın adaletine vurgu yapan 16. yüzyıl şairlerinden Baki ise, aşağıdaki beyitte baharı Kisra, ırmağı da Kisra'nın adalet zinciri olarak tasavvur eder:

*"İrdi nesîm-i ma'delet-i kisrî-i bahar
Zencîr-i adl çekdi çemen-zâra cûybâr"* (Küçük, 1994, 182)

Baki ile aynı çağda yaşayan ve döneminin hükümdarı ile Nûşîrevân arasında bir bağ kuran bir diğer şair Zati'dir. Ancak Zati, adaleti, Nûşîrevân'ın bir türlü zincire bağlayamadığı, zaptedemediği bir köle olarak tasavvur eder ki, o aslında bağlı olmadığı halde memduhu olan hükümdarın kapısından ayrılmaz:

*"Serverâ bir bende-i lâ-kaydır kapında adl
Tutamazdı anı zincire çekip Nûşîrevân"* (Pala, 1989, II/248)

Başarılı bir padişahın adaletten ayrılmaması gerektiğine inanan 17. yüzyıl şairlerinden Nef'î de adalet söz konusu olduğunda Nûşîrevân'ın adını anar ve döneminin hükümdarı ile adalet sembolü olarak şöhet bulan bu tarihî ismi bir arada düşünür:

“Alem-ârâ şehriyâr-ı dâd-güster kim cihân
Devr-i adlînde nizâm-ı ahd-i Nûşîrvân bulur” (Ünver, 1991, 48)

Münâcâtlarda Adalet

Buraya kadar verilen örneklerde genelde ya adaletin yerine getirilmesinden duyulan mutluluk ya da adaletin sağlanmamasından duyulan rahatsızlık dile getirildi. Ancak klasik şiirimizde adalete göre muamele görecektir olmaktan duyulan korkunun ifade edildiği örnekler de bir hayli fazladır. Bunlardan biri ‘Adlî mahlasıyla şiirler yazan Sultan II.Bayezid’dir:

“Eger ‘adl ile sorasın ‘Adlî’yi
‘Ukûbetdür aña sezâ yaraşur

Ben itdüm anı kim bana yaraşur
Sen eyle anı kim saña yaraşur” (Adlî, h.1308, 19)

15.yüzyılın sonu ile 16. yüzyılın başlarında yaşayan Firdevsî-i Rûmî de Sultâ II. Bâyezid gibi adaletle mu’amele görmek istemeyenlerdendir:

“Fi’lûme baksam yiridür baña nâr
Lutfuñ añsam ola gülle lâlezâr

Fi’le göre ‘adl iderseñ vâ meni
Lutfa göre eyle rahmet yâ Ganî” (Koçin, 1998, 276)

Klasik şiirimizde bu tarz şiirler bir hayli fazladır. Bunların tamamını burada göstermek mümkün olmadığına göre Fuzûlî’nin münâcâtında yer alan şu iki beyitle konuyu tamamlayalım:

“Yok mende bir ‘amel saña şâyetse âh eger
A’mâlûme göre vire ‘adlûñ cezâ maña

Havf-i hatâda muzdarîbem var ümîd kim
Lutfuñ vire beşâret-i ‘avf-i hatâ maña” (Fuzûlî, h.1286, 32)

Sonuç:

Devleti ayakta tutan adalettir. Bu yüzden devlet yönetimi ile ilgili yazılan kaynakların tamamında adalet konusu ağırlıklı olarak yer almış ve adalet mülkün temel sayılmıştır. Mülkü yıkan ise zulüm ve haksızlıktır.

Klasik şiirimizde ve onu besleyen kaynaklarda da bu konuya büyük önem verilmiştir. 15. ve 16. yüzyıllarda yazılan şiirlerde genellikle hükümdarların uygulamaları alkışlanmış, adaletin yerine getirildiği belirtilmiş iken 17-19. yüzyıllarda Osmanlı devletinde yaşanan sosyal, siyasal ve ekonomik bunalıma paralel olarak adalet sisteminde meydana gelen çürümeler üzerine klasik şiirimizde 15. ve 16. yüzyıllarda görülen övgü ve alkışlar yerini genel anlamda tenkide ve öfkeye bırakmıştır.

Ancak münâcâtlarda durum farklıdır ve bütün dönemlerdeki şairlerin üslubu ve isteği aynıdır. Normalde yazdıkları şiirlerde sürekli adaletin sağlanmasının gerekliliğinden bahsedip, adaletten en ufak bir sapma olduğunu gördüklerinde ilgilileri uyarıp, adalet isteyen şairler, münâcâtlarda adalet istememekte, kendilerine adaletle değil, lutuf ile muamele edilmesi için Allah’a yalvarmaktadırlar.

◆ **Abdülhakim Koçin**

Kaynakça

- ADLİ, Bâyezid-i Sâni, (h.1308), *Divân*, Matba'â-ı Osmaniye, İstanbul.
- AK, Coşkun, (1987), **Muhibbi Divanı**, Kültür v Turizm Bakanlığı Yay., Ankara.
- ALPASLAN, Ali, (1987), **Ahmet Paşa**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara.
- ARAT, Reşid Rahmeti, (1992), **Edip Ahmed b.Mahmud Yükeki/Atebetü'l-Hakayık**, TDK Yay., Ankara.
- ARSLANTÜRK, Zeki, (1989), **Naima'ya Göre Osmanlı Devleti'nini Çöküş Sebepleri**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- BİLGEGİL, Kaya, (1989), *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, Enderun Yay., İstanbul.
- CUNBUR, Müjgan, (1969), *"Fuzûlî'nin Adaleti Öven Şiirleri"*, Halkevleri Dergisi, Yıl:3, S.35 (Eylül).
- ÇOLAK, Orhan M., (2003), *"İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Siyasetnâmeler Bibliyografyası"*, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C.1, S.2(339-378).
- DİLAÇAR, A., (2003), **Kutadgu Bilig İncelemesi**, TDK Yay., Ankara.
- DİRİÖZ, Meserret, (1994), **Nâbi Divânı**, FEY Yay., İstanbul.
- FUZÜLİ, (h.1286), *Külliyât (Destân-ı Leylî vü Mecnûn)*, Tasvir-i Efkâr Matba'ası, İstanbul.
- İSEN, Mustafa, (1990), **Usulî Divanı**, Akçağ Yay., Ankara.
- İSEN, Mustafa-Cemâl KURNAZ, (1990), **Şeyhi Divanı**, Akçağ Yay., Ankara.
- İSEN, Mustafa-Fuat BİLKAN, (1997), **Sultan Şairler**, Akçağ Yay., Ankara.
- İSEN, Mustafa ve ark., (2002), **Eski Türk edebiyatı El Kitabı**, Grafiker Yay., Ankara.
- KANDMİR, M.Yaşar ve ark., (2005), *İmam Nevevî / Riyazu's-Salihin*, Erkam Yay., C.4, İstanbul.
- KARABEY, Turgut, (1999), **Ahmet Paşa/Hayatı Sanatı ve Eserleri**, Akçağ Yay., Ankara.
- KARAHAN, Abdulkadir, (1948), **Fuzûlî'nin Mektupları**, ?, İstanbul.
- KARLIĞA, Bekir-Bedrettin ÇETİNER, (1994), **İbni Kesir/Hadislerle Ku'an-ı Kerim Tefsiri**, Çağrı Yay., C.4, İstanbul.
- KOÇİN, Abdülhakim, (1998), **Divân Şiirinde Münâcât**, G.Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, TDE, Doktora Tezi, Ankara.
- KUT ALPAY, Günay, (1989), *"Veysi'nin Bir Kasidesi Üzerine"*, TDAY Belleten, TTK Yay., Ankara.
- KURNAZ, Cemâl, (1993), *"Yünus Emre'de Tenkit"*, **Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi(Prof.Dr.Şükri Elçin Armağanı)**, Yıl:29/1-2,1991,Ankara.
- KURT, Yılmaz, (1998), *Koçibey Risalesi*, Akçağ Yay., Ankara.
- KÜÇÜK, Sebahattin, (1994), **Bâkî Divanı**, Akçağ Yay., Ankara.
- LEVEND, Agah Sırrı, (1984), **Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar**, Enderun Kitabevi Yay., İstanbul.
- MAZIOĞLU, Hasibe, (1997), *Fuzûlî Üzerine Makaleler*, TDK Yay., Ankara.
- OCAK, Fatma Tulga, (1991), *"Nef'i ve Eski Türk edebiyatındaki Yeri"*, **Ölümünün Üçyüzellinci Yılında Nef'i**, AKM Yay., Ankara.
- OKAY,Orhan, (1990), *"Türk Şiirinde İçtimaî Meseleler"*, **Sanat ve Edebiyat Yazıları**, Dergah Yay., İstanbul.
- OKUR MERİÇ, Münevver, (1997), **Cem Sultân/Cemşid u Hürşid**, AKM Yay., Ankara.
- ÖZEK, Ali ve ark., (1993), **Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara.
- ÖZMEN, Mehmet, (2001), **Ahmed-i Dâif Divânı**, TDK Yay., Ankara.
- PALA, İskender, (1989), **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara.
- ŞEN, Adil, (1995), **İbrahim Müteferrika ve Usulü'l-Hikem fi-Nizâmî'l Ümem**, Ankara.
- TANERİ, Aydın, (1981), **Türk Devlet Geleneği, Töre Devlet Yay.**, Ankara.
- TARLAN, Ali Nihat, (1992), **Ahmet Paşa Divanı**, Akçağ Yay., Ankara.
- TARLAN, Ali Nihat, (1992), **Hayâlî Divanı**, Akçağ Yay., Ankara.
- TOLASA, Harun, (1979), **Şeyhülislâm Bahâyî Efendi Divanından Seçmeler**, Tercüman Yay., İstanbul.
- TÖKEL, Dursun Ali, (2000), **Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar**, Akçağ Yay., Ankara.
- TUNCAY, Mete, (1990), *Aristoteles / Politika*, Remzi Kitabevi Yay., İstanbul.
- UĞUR, Ahmet, (2001), **Osmanlı Siyaset-nameleri**, MEB Yay., İstanbul.
- ÜNVER, İsmail, (1991), *"Övgü ve Yergi Şairi Nef'i"*, **Ölümünün Üçyüzellinci Yılında Nef'i**, AKM Yay., Ankara.
- ZAİFİ, Pîr Muhammed bin Evrenos bin Faris, (h. 962), **Gülşen-i Mülûk**, İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Revan Köşkü, Nu: 822.

JUSTICE IN THE STATE MANAGEMENT AND ITS EFFECTS TO THE CLASSICAL TURKISH POETRY

Abdulahkim KOÇİN*

Abstract

Justice is the main element that ensures the permanence of a state. Therefore, in all the works written about state management, justice was usually involved and it was considered the basis of dominion. In classical Turkish poetry and the sources contributing to it, justice was assigned great importance as well. In the poems written in the 15th and 16th centuries, the practices of the monarchs were usually approved of and the state was said to be just. But in the 17-19th centuries due to the corruption in the justice system, that happened as a result of the social, political and economic crisis experienced in Otoman Empire, the praises and compliments seen in the 15th and 16th century classical Turkish poetry were replaced by criticism and anger. In this article, the views of the poets in the classical Turkish poetry period were partially studied by giving examples from their poems.

Key Words: Justice, Classical Turkish Poem, state, administration

---

* Ass. Prof.; Zonguldak Karaelmas University, Ereğli Faculty of Education.